

E ZAGALA
FOTÓGRAFO

(1842 - 1908)

FRANCISCO ZAGALA: NOTAS BIOGRÁFICAS

En 1839, Daguerre presentaba ó mundo o seu grande invento: a fotografía. Tres anos despois, nacía na localidade ourensá de Verín (1) Francisco Zagala Pérez, un dos máis destacados fotógrafos galegos do século XIX.

Son escasos os datos relativos á súa infancia e xuventude, se ben sabemos que parte desta última transcorre en Madrid, onde posiblemente adquire tódolos secretos da arte fotográfica. É na capital onde ademais ten o seu primeiro contacto coa política. Republicano convencido, fiel seguidor de Ruiz Zorrilla, chega incluso a defendelas súas ideas loitando nas barricadas federais.

Fuxindo tal vez da súa axitada e comprometida actividade política, regresa de novo a Galicia a comezos da década dos oitenta. Despois de itinerar por diversas localidades, como era de rigor nun profesional da fotografía, instálase definitivamente en Pontevedra a mediados de 1880 (2).

Anque se descoñece a razón última que motivou a elección desta cidade para establecerse, existen indicios que nos fan crer que non foron só razóns puramente profesionais as que o fixeron recalar en Pontevedra, senón que probablemente Zagala se sentise atraído polo excelente ambiente cultural e a efervescencia política que naqueles anos se vivía na liberal e democrática cidade do Lérez. Esta era daquela cuartel xeral das más destacadas figuras políticas da época: Montero Ríos, González Besada, o Marqués de Riestra, personaxes que movían desde esta pequena capital de provincias os fíos da complexa política nacional. E, sen lugar a dúbidas, interesado ademais pola sólida corrente republicana que, malia a restauración borbónica, continuaba existindo na cidade (3), á fronte da que se atopaba o destacado filósofo e periodista Indalecio Armesto, "una de las figuras políticas e intelectuales más atractivas que produjo la Galicia contemporánea", do que Zagala pronto se converte en fervente se-

¡A RETRATARSE!!

EN EL NUEVO GABINETE FOTOGRÁFICO

DE
F. ZAGALA.

26.—PEREGRINA.—26,

se hacen retratos instantáneos para niños, ampliaciones de todos tamaños, directos ó reproducidos por otros retratos.

Visas de la población y de sus edificios principales, y

POR SEIS REALES DOCE RETRATOS FERROTIPIOS.

guidor e que marcará a súa evolución política.

Por outra parte, encóntrase cunha Pontevedra finisecular moi aberta á cultura española e europea en xeral, onde era frecuente a celebración de certames artísticos, literarios e musicais nos que se daban cita as más relevantes figuras do mundo da Música ou das Letras, como Sarasate, Echegaray, Concepción Arenal ou a Condesa de Pardo Bazán. Cidade de extraordinaria vida cultural que xiraba, ademais, en torno ás diferentes tertulias "filosófico-literarias" que tiñan lugar nos despachos de prestixiosos intelectuais e estudosos da época, como Don Jesús Muruáis ou Don Casto Sampedro. Nelas comentábanse as últimas novedades editoriais francesas, ó tempo que se xestaba a edición dunha nova revista literaria ou se creaba a "Sociedad Arqueológica de Pontevedra".

Nesta pequena cidade de a penas vinte mil habitantes, en competencia cos gabinetes fotográficos existentes, abre Zagala o seu primeiro establecemento no número 26 da céntrica rúa Peregrina.

Ó pouco tempo pon en práctica unha intelixente e perspicaz campaña publicitaria desde as páxinas dos máis prestixiosos xornais locais. **El Anunciador**, **El Independiente**, **El Voto Popular** ou **El Diario de Pontevedra** fanse eco dos novísimos aparellos que, procedentes de Madrid, "son la última y más sorprendente manifestación del arte fotográfico" que Zagala se procura sen "omitar gasto ni sacrificio alguno" (4) co firme propósito de poñe-lo retrato ó alcance de tódalas fortunas (5).

A súa profesionalidade, unida ó emprego das máis avanzadas técnicas fotográficas do momento, axiña lle proporciona unha importante clientela. O seu gabinete comeza a gañar adeptos entre a burguesía local, que, o mesmo que no resto de España e Europa, reclamaba as famosas "Cartes de Visite" (6), tan de moda na década dos oitenta.

Polo seu estudio pasan as máis destacadas familias pontevedresas: Señoráns, Mendoza Babiano, Quiroga, Casas Medrano, Armesto, Muruáis, etc., das que áinda se conservan retratos na actualidade.

Diante das súas cámaras posaron ademais distinguidas personalidades que por aquel entón visitan a cidade, como a Infanta Isabel de Borbón ou o seu admirado correligionario Don Francisco Pí y Margall, retrato este do que fai un magnífico eloxio un coñecido xornal da época:

"Hemos tenido el gusto de examinar dos magníficos retratos fotográficos del Señor Don Francisco Pí y Margall, hechos directamente en el gabinete del reputado artista Don Francisco Zagala, establecido en esta capital. Nada dejan de desear tan delicados trabajos, ya se consideren en su parte artística, ya en todo en cuanto a su parecido atañe. Ni el más pequeño detalle fisionómico se ha escapado al enfocamiento, y si no fuesen como son bien conocidas del público las aptitudes del señor Zagala en el arte que tan hábilmente domina, aún a trueque de herir su excesiva modestia, pudiéramos asegurar que es uno de los fotógrafos más aventajados de Galicia" (7).

Desde que Zagala se instala comercialmente na cidade do Lérez,

é algo máis que un simple retratista de gabinete; é tamén un fotógrafo "de acción". Coas súas modernas cámaras de campo, "importadas de las primeras fábricas de Londres y reputadas como las mejores" (8), percorre rúas e prazas plasmando nas súas placas vistas e monumentos da cidade e dos seus arredores. Fotografías que ofrece ó público no seu establecemento, soltas ou en forma de álbunes, baixo o título de "Pontevedra Artística y Pintoresca".

Froito desta actividade é o álbum **Recuerdo de Pontevedra** que publica en 1883. Libro vistoso polo seu pregado en acordeón, que contén doce vistas orixinais da cidade, considerado como o primeiro álbum de fotografías editado en Galicia (9).

Extraordinariamente dotado para o seu oficio, deixounos unha interesante mostra do seu bo facer nas numerosas fotografías do hoxe desaparecido Arrabal de A Moureira, nas que recolle escenas da vida cotiá e dos costumes deste barrio mariñeiro: as súas típicas casas en "outón", as variadas artes de pesca, as súas xentes... convertéronse na actualidade nunha

Gabinete fotográfico de Francisco Zagala na Praza da Constitución, núm. 11.

apreciada fonte de documentación gráfica de alto valor histórico local.

A súa galería fotográfica era considerada pola prensa da época como "un verdadero Museo".

O prestixio que a súa fotografía adquire na cidade e o notable aumento da súa clientela permítelle o traslado do seu gabinete á céntrica praza da Constitución (hoxe Ferrería) en outubro de 1884. Instálase no número 11, nobre construción coñecida popularmente como Casa das Caras polos bustos renacentistas que embelecen a súa fachada.

Polo seu abandonado estudio de Peregrina 26 sucederanxe diversas xeracións de fotógrafos. A tradición do local iniciase con Juan Caramés, que en 1891 o abandona para formar con Delgado a "Unión Fotográfica". Tomará o relevo Francisco Atienza, máis tarde Adolfo Vázquez e en 1905 instalarase nel Bernardo S. Cobián, que fora aprendiz nos talleres de Zagala.

Ó seu recén estreado establecemento, coñecido polo nome de "Fotografía Madrileña", acoden as

clases sociais ás que ata entón a fotografía estivera vetada, gracias á popularización das chamadas "Cartes de Visite" creadas por Disderi, que permiten un abaratamento da fotografía, converténdo-a pouco a pouco nunha arte ó alcance de todos.

Zagala recibirá no seu gabinete unha variopinta clientela, atraída moitas veces polas concurridas feiras e mercados que se celebraban na praza situada fronte ó seu establecemento: pescantinas, vendedoras ambulantes, músicos da rúa, etc., retratos que posúen hoxe en día un innegable valor etnográfico e documental fundamental para o estudio e análise da Galicia decimonónica.

O mesmo ano do seu traslado a Constitución 11, comeza a súa colaboración cunha destacada revista ilustrada editada en Madrid polos Sucesores de Rivadeneyra. Trátase de **La Ilustración Española y Americana**, que inclúe entre as súas páxinas dous gravados sobre a inauguración da liña de Ferrocarril que unía Pontevedra con Redondela, realizados a partir das súas foto-

grafías. A súa intervención, cada vez máis asidua, nas revistas ilustradas pronto se converte nunha nova e saneada fonte de ingresos.

En 1887 participa no Certame de Artes e Oficios que se celebra en Pontevedra, organizado pola "Sociedad Recreo de Artesanos", e recibe a medalla de prata en recoñecemento á arte que tan habilmente domina. O propio Zagala é o encargado de fotografiar ós gañadores do certame e, na homenaxe que estes reciben, o catedrático do Instituto da cidade, señor Alvarez Giménez, adícalle un simpático verso que nos demostra a gran popularidade de que gozaban os seus retratos:

*"Famoso por sus retratos
buenos, bonitos, baratos,
es Zagala, y bien parece
que los jurados sensatos
le premiasen cual merece"* (10).

Magnífico retratista, de extraordinaria capacidade para o traballo, ese mesmo ano concédenlle a medalla ó Mérito da "Sociedad Recreo de Artesanos", institución á que pertencía desde a súa fundación e coa que colaborou activa-

mente chegando a desempeñar cargos relevantes (11).

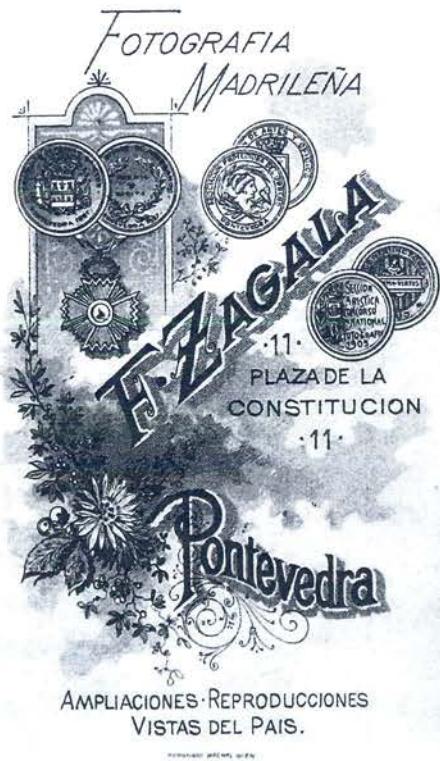
É así como, colleitando galardóns coa súa fotografía, consegue acrecenta-lo prestixio do seu estudio.

Zagala, de carácter afable aunque reservado, intégrase totalmente na sociedade pontevedesa. Toma parte nun gran número de iniciativas populares (12) e goza plenamente da estima e ó respeto de todos os pontevedreses. En 1887 é nominado polo diputado Señor Vincenti para a "Cruz Sencilla de Isabel La Católica", que lle será concedida e que con orgullo lucirá a carón dos seus outros premios nas cartolinhas que adornan o dorso das súas fotografías.

O seu prestixio e popularidade proporcionanlle numerosos encargos para traballar fóra do estudio, converténdose nun sobresaínte "reporteiro gráfico" que capta coas súas cámaras as noticias e acontecementos que teñen lugar na Pontevedra finisecular. En 1888 realiza unha "reportaxe fotográfica" do orixinal "Carnaval de Urquín". Esta curiosa celebración festiva, froito

Cartolinhas utilizadas por Francisco Zagala
hacia o 1890 e o 1906.

da imaxinativa pruma de Rogelio Lois e outros prestixiosos escritores locais, quedou recollida no libro **Urquín II y su corte en Pontevedra** (13), incorporándose ó seu texto oito fotografías orixinais de Zagala que nos mostran as comparsas participantes no popular acontecemento.

A década dos noventa supón para Zagala un intenso labor profesional e unha activa participación na vida política da cidade. O seu republicanismo, un tanto adurmiñado durante a dos oitenta, agroma con forza no novo decenio. Son anos de enorme conflictividade dentro do republicanismo pontevedrés, que desembocará no fraccionamento do partido en Radicais e Progresistas. Ámbolos dous bandos mantiveron repetidos e escandalosos enfrentamentos, que nalgunha ocasión tiveron como escenario a propia casa de Zagala, onde eran frecuentes as reunións dos republicanos. A intensa axitación social que recorre España neste decenio non é allea a cidade de Pontevedra, onde ten lugar a primeira manifestación obreira reclamando a redución da xornada laboral, convócase

a primeira folga obreira e lévase a cabo o primeiro atentado social con bomba (14).

En 1891 créase en Pontevedra o Centro Republicano. O ano seguinte, Zagala é eleixido presidente do comité local do partido.

Zagala, de tendencia progresista, era considerado polos seus correligionarios coma un home "disciplinado como pocos, exento de ambiciones, de cargos ni de mando, deseoso de no ser más que un soldado de fila, sin más aspiraciones que servir al ideal, al partido y a la Patria" (15). Malia non posuir grandes dotes de orador, ocupou, sen embargo, cargos relevantes no partido. En 1897 é nomeado membro da Xunta Municipal republicana e ese mesmo ano preséntase candidato ás eleccións municipais, non obtendo o número de votos necesarios para facerse concelleiro. En 1898 participa polo Directorio Provincial de Fusión Republicana no mitin celebrado co gallo do atentado anarquista que tivo lugar na rúa Cambios Nuevos de Barcelona.

Pero malia a súa comprometida actividade política, Zagala non

descoidou en ningún momento o seu labor profesional. É nesta década cando comeza a súa asidua colaboración nas revistas ilustradas **Extracto de Literatura e Galicia Moderna**, que se editan en Pontevedra en 1893 e 1897, respectivamente, baixo a dirección do escritor e xornalista Enrique Labarta Pose. Nesta última figura ó lado de fotógrafos como Juan Caramés ou Manuel Chicharro.

En 1894 convértese no fotógrafo oficial da recién creada "Sociedad Arqueológica de Pontevedra", digna antecesora do actual Museo de Pontevedra, gracias á cal chegou a nós unha gran parte da súa obra.

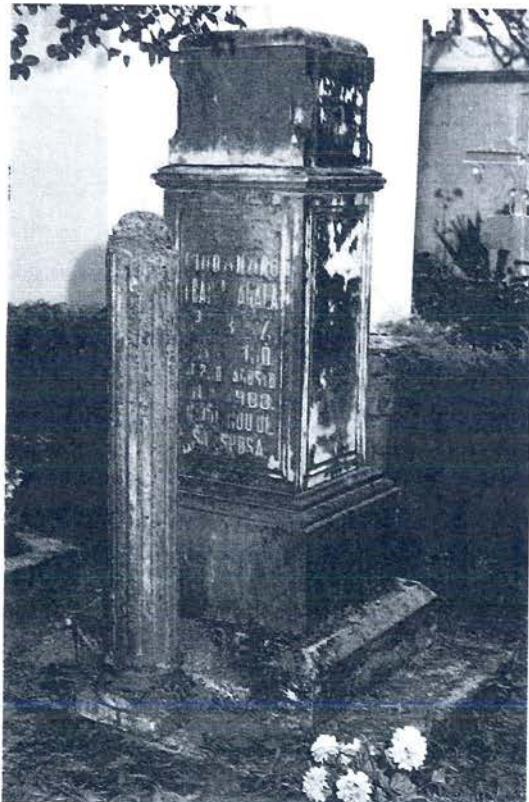
En 1895 realiza importantes reformas no seu gabinete, sempre co fin último de introducir no seu establecimiento tódolos adiantos da arte fotográfica que van surxindo. A prensa da época proporcionáns información sobre a súa nova adquisición: a máquina inventada por Deweny, que resolvía o problema da multiplicidade ou multifotografía, obtendo cunha soa exposición cinco posturas diferentes. Con este

moderno procedemento preséntase ó Certame de Artes e Oficios dese mesmo ano, recibindo grandes eloxios do público e da prensa, e polo que lle outorgan a medalla de prata con accésit á de ouro.

A finais do XIX xorden as primeiras edicións de series colecciónables, que recollen nas súas páxinas as imaxes dos más afamados fotógrafos do momento. En 1896, desde Barcelona, o editor Hermenegildo Miralles lanza unha serie de fascículos que, baixo o nome de **Panorama Nacional**, dan a coñecelas **Bellezas de España y sus colonias**. Ó lado de fotógrafos como Laurent, Company ou Pla, Zagala encárgase de mostra-los máis bellos currunchos pontevedreses: as ruinas de Santo Domingo, o carballo de Santa Margarita, a capela da Peregrina...

A nivel rexional, colaboura coa exitosa serie de fascículos que o fotógrafo, e á vez, editor, coruñés, Pedro Ferrer, publica en 1904 baixo o título de **Portfolio de Galicia**: vistas de pobos e cidades, monumentos, paisaxes, costumes e tipos populares, tomadas polo propio

Monumento funerario de Francisco Zagala na parte civil do cemiterio pontevedrés de San Mauro.

Ferrer e unha nutrida rede de "corresponsales gráficos" profesionais e afeccionados de toda Galicia.

Ese mesmo ano inclúense as súas fotografías no **Almanaque Gallego** que, baixo a dirección de Manuel Castro López, se editaba en Buenos Aires.

Ademais das revistas ilustradas e das series colecciónables, a partir dos primeiros anos noventa Zagala, o mesmo que moitos dos fotógrafos da época, vai contar cun novo medio de difusión das súas fotografías: as tarxetas postais, que en Pontevedra vai editar, entre outros, Francisco Viñas.

Coa chegada do novo século retoma con forza a súa actividade política e profesional. En 1901 presenta-se de novo candidato ás eleccións municipais polo distrito de Santa Clara, pero outra vez non logra ver cumplidos os seus desexos de converterse en edil. En 1907 é elixido presidente da Xunta Provincial do partido republicano, cargo que ocupará ata a súa morte.

Profesionalmente sabemos que participa e é premiado no Concurso

Nacional de Fotografía que se celebra en 1905 pola medalla que figura na súa cartolina.

En 1907 participa, ó lado de Ortiz Echagüe, Lamberto Lacasa ou Antonio Rabadán, na Exposición Universal organizada por "Grafphos", unha coñecida revista fotográfica do momento (16).

O 27 de agosto de 1908 morre Francisco Zagala á idade de sesenta e seis anos. O seu enterro foi unha gran manifestación de dó, no que estiveron representados tódolos partidos políticos e clases sociais. Considerado por todos un "ciudadano por excelencia", a nova da súa morte foi sen embargo silenciada polos xornais más importantes da cidade, o liberal **Diario de Pontevedra** e o conservador **La Correspondencia Gallega**, pola única razón do seu enterramento civil. Somente o semanario republicano **La Libertad** inserta a súa esquela e un emocionado artigo eloziando a figura do que fora "ciudadano intergérrimo" e "republicano sin tacha".

Portada do álbum de fotografías regalado pola "Sociedad Arqueológica" á Infanta Isabel co gallo da súa visita ás Ruinas de Santo Domingo en 1906.

excursións que efectúa por toda a provincia, recollendo datos escritos e gráficos: conxuntos arquitectónicos, restos arqueolóxicos, pontes romanas e medievais, mosteiros en ruinas, miliarios e vías romanas..., nada escapa ó obxectivo do fotógrafo. Con Sampedro e Sobrino visita as ruinas do mosteiro de Carboeiro (Silleda) en 1897, onde fai unha magnífica colección de fotografías deste fermoso templo románico, que constitúen hoxe un "documento inapreciable para el estudio y restauración" do mesmo.

Marín, Bueu, Sanxenxo, To meza, Cambados son algúns dos lugares que recorre cos membros da "Arqueológica" e dos que se conserva un gran número de fotografías que son a base do actual Arquivo Gráfico do Museo de Pontevedra, herdeiro desta "Sociedad".

Zagala foi ademais o fotógrafo das primeiras exposicións que a "Arqueológica" realizou en 1895 e 1896 e o cronista gráfico das numerosas actividades levadas a cabo por esta institución, como a homenaxe ó Padre Sarmiento celebrado en A Fillagosa, fermeira paraxe do río Lérez.

En 1903 encargóuselle a serie de "Edificios, calles y recuerdos pontevedreses" para documentar as reconstruccións realizadas polo debuxante e tamén colaborador da "Arqueológica" Federico Alcoverro.

En 1906 fai a "reportaxe fotográfica" da visita da Infanta Isabel de Borbón ás Ruinas de Santo Domingo --convertidas en Museo da "Sociedad"-- durante a súa estadía en Pontevedra, reportaxe que lle foi entregada á Infanta recollida nun luxoso álbum coa portada miniada polo debuxante Alfredo Souto Cuero.

Malia ter sido Zagala o fotógrafo habitual da "Sociedad", foron varios os profesionais locais que, esporadicamente, colaboraron con ela: Tilve, Adolfo Vázquez, Bernardo S. Cobián e o moi xove Joaquín Pintos, que fora aprendiz nos obradoiros de Zagala.

Á súa morte en 1908, o seu discípulo e sucesor Lorenzo Novás convértese no novo fotógrafo desta institución.

En 1927 créase o Museo de Pontevedra, continuador e herdeiro da "Sociedad Arqueológica", pasan-

Francisco Zagala e a "Sociedad Arqueológica"

Na Pontevedra finisecular, onde as manifestacións artísticas e culturais brillan con luz propia, surxe un núcleo académico e erudito (17) moi interesado na salvagarda e estudio da historia pontevedresa e galega en xeral, que, reunidos no despacho do letrado Casto Sampedro, conversan sobre a historia, a arqueoloxía, a etnografía ou o folklóre e sobre a conveniencia de crear na cidade unha sociedade arqueolóxica.

Esta última idea encontrou en Sampedro ó seu principal artífice e impulsor e o 15 de agosto de 1894, baixo a súa presidencia, nacía a "Sociedad Arqueológica de Pontevedra", que este ano celebra o seu primeiro centenario.

O obxectivo primordial da recién estreada institución consistía fundamentalmente no "estudio de las Ciencias Arqueológicas, la adquisición y conservación de todos los objetos de algún mérito y el fomento de esta clase de estudios", como se recolle no artigo 1º do seu "Reglamento" (18). Para iso era preciso poñer en marcha unha serie

de actividades que permitisen cumpli-los fins desta institución. Recoller, colecciónar e conservar todo aquilo que teña valor: debuxos, mapas, moedas, retratos..., velar pola restauración e conservación de monumentos artísticos e obras de arte e, fundamentalmente, emprender unha rigorosa actividade investigadora.

Don Casto Sampedro, só ou acompañado dos colaboradores da "Arqueológica", recorre vilas e aldeas da provincia en busca dos datos e materiais necesarios para as súas investigacións. En numerosas ocasións faise acompañar no seu labor de campo por debuxantes e fotógrafos para que lle proporcionen a constancia gráfica dos seus achados ou descubrimientos.

Será nesta tarefa onde Zagala atope unha saída ás súas inquietudes artísticas e culturais, pondo a fotografía ó servicio das Ciencias. Convértese no fotógrafo oficial da recién creada "Sociedad" e así o fai constar a partir deste intre na publicidade do seu establecemento.

É elixido polo propio Sampedro para acompañalo nas fructíferas

Primeira Exposición da "Sociedad Arqueológica" en 1895.

do Novás a se-lo fotógrafo habitual do mesmo. En 1946 o Museo mercou o seu arquivo fotográfico, composto por máis de mil placas de cristal das que un gran número pertenceran ó seu mestre. Estas placas, unidas ós centos de positivos orixinais da "Sociedad Arqueológica" e ós procedentes da colección Lois Teijeiro, converten ó Museo de Pontevedra na institución pública posuidora do maior e más importante arquivo fotográfico de finais do XIX que existe en Galicia.

Mª CRISTINA ECHAVE DURÁN.

*Visita da Infanta Isabel de Borbón
á s Ruinas de Santo Domingo en 1906.*

ORGANIZACIÓN:

Museo de Pontevedra

COORDENACIÓN E DIRECCIÓN:

Xosé Carlos Valle Pérez

EQUIPO TECNICO:

Xosé Manuel Castaño García
Mª Cristina Echave Durán
Xosé Oscar Montero Feijoo
Xosé Luis Suárez Canal

TEXTOS:

Mª Cristina Echave Durán
Xosé Luis Suárez Canal

SUPERVISIÓN LINGÜÍSTICA:

Xosé Fuentes Alende

FOTOGRAFÍAS:

Museo de Pontevedra
Colección de Suárez Canal

As fotografías que se inclúen neste libro, agás a da páxina 61, pertencen ó Arquivo Gráfico do Museo de Pontevedra. Nado á par del, o seu desenrolo viuse extraordinariamente favorecido desde 1973 polo xeneroso patrocinio da Fundación "Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa".

MONTAXE:

Museo de Pontevedra

IMPRIME:

LITOSPRINT, S.L.
Avda. Montecelo, 6
Mourente - Pontevedra

Dep. Legal: PO-349/94

I.S.B.N.: 84-88363-28-1